

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Bütayının üzvü

Kimsəyə sirr deyil ki, Çingiz Abdullayev milyonlarla oxucunun marağını ifadə edən, oxucu düşüncəsini əsərlərinin məzsinə yönəldən bilən gücdə çox istedadlı yazıçıdır. Hamımız yaxşı bilir ki, istedadsız oxucu mənəviyyatını özünə tabe edən əsər yaratmaq mümkün deyil. Hələ üstəlik sonsuz zəhmətə qatılmasın ki, düşüncələrini, mənəvi mühitində formalaşmış təxəyyül qarışıq realıqla nəfəs alan hadisələri bədii yaradıcılığa götürə bilsən. Çingiz Abdullayevin özünün də televiziya çıxışlarında etiraf etdiyi kimi bu az qala qara fəhlə əməyinə bərabərdir. Şaxtaçının kömür mədənlərində sonsuz əzablara qatılaraq yerin təkindən yanacaq çıxarıb insanların soyuqdan mühafizəsini təmin edən əməyinə bərabərdir yazıçı əməyi.

Söz yox ki, tükənməyən yaradıcılıq həyatdan qaynaqlanır. Bunun üçün gərəkdir yazıçının mənəvi-psixoloji hazırlığı olsun. Ən başlıcası, mürəkkəb insan münasibətlərini müşahidə etmək, xüsusilə Çingiz Abdullayev kimi yazıçılar üçün dünyada baş verən hadisələri öyrənmək, müşahidə etmək və bütün bunları ümumiləşdirərək sənətə çevirmək... Çingiz Abdullayev bu missiyanı sözün həqiqi mənasında uğurla yerinə yetirə bilmişdir.

Azərbaycan nəşriyyatında hansısa bir ictimai təşkilatın təşəbbüsü ilə mənim 80 illik yubileyim qeyd olunurdu. Təşkilatçılar Çingiz Abdullayevi də tədbirə dəvət etmişdilər. Yazıçı-publisist Flora Xəlilzadə, şair-publisist Əli Rza Xələfli, bir çox tanınmış jurnalistlər, yazıçılar çıxış etdilər. Bu vaxt Çingiz Abdullayev də salona daxil oldu. O bir qədər gecikdiyi üçün üzr istəyib birbaşa arxa cərgələrdən birinə keçmək istədi. Ancaq elə həmin andaca tədbirin aparıcısı onun tribunaya dəvət etdi. Düzü, mən bir qədər narahat oldum. Bu ayaqüstü məqamda yol gəlmiş, hətta tədbirin ümumi əhvalından, ovaqından xəbərsiz olan sənətkarın nə danışacağına, nə deyəcəyinə narahatlıqla gözlədim. Amma böyük sənətkar inamla tribunaya tərəf qayıtdı. Çox dolğun və əhatəli çıxış etdi. Mənə elə gəlirdi ki, o, mənim poliqrəfiya sahəsindəki xidmətlərimdən, ümumiyyətlə, yaradıcılıq fəaliyyətimdən o qədər də məlumatsız deyil. Amma dəqiq faktlara əsaslanan çıxışında sözün həqiqi mənasında xüsusilə bələdləklə geniş və əhatəli söhbət açdı.

Mənim ədəbi fəaliyyətim poliqrəfiya fəaliyyətimlə sıx bağlı olub. Ç.Abdullayev də bu məqama əsaslanaraq qeyd etdi ki, poliqrəfiya belə bir sahədir ki, onun müxtəssisi istəsə də, istəməsə də sənət adamları ilə tomasda olur, onlarla daim ünsiyyət bağlayır. Şübhəsiz, Şəddat müəllimin təbiətində olan yaradıcılıq meyilləri bu ünsiyyətdən çox qidalanıb dəyə qeyd etdi.

Mən xüsusi məmnunluqla Azərbaycanın xalq yazıçısını, ən başlıcası, dünya şöhrətli sənətkarı maraqla dinliyirdim. Çıxışının sonunda da yaxına gəlib elimi sıxdı və uğurlar dilədi.

Hələ bir məsələni də qeyd etmək istərdim.

ÇİNGİZ ABDULLAYEV DETEKTİVİNDƏ HƏYATIN SİYASİ RİTMLƏRİ,

Gülxani Pənahın "Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janrı" əsəri əsasında

Sabir adlı bizim tanınmış bir kitab ticarətinin təşkilatçısı vardı. Bir gün o yanıma gəlib bildirdi ki, müəllifin razılığı ilə onun bir kitabının nəşrini təşkil etmək istəyir. Mən də məmnunluqla razılıq verdim. Hətta həmin kitabın bilgisayar nüsxəsini də alıb götürdüm. Biz müəyyən hazırlıq işlərinə başladım. Sabir müəllim bildirdi ki, tezliklə Çingiz müəllimin özü zəng edəcək. Təəssüf ki, Sabir müəllimin qəfil və vaxtsız ölümü bu işi yarımcıq qoydu. Sabir müəllim Azərbaycan xüsusi kitab ticarəti mədəniyyəti gətirmişdi. Rəhbərlik etdiyi Azərkitabda tez-tez ədəbi tədbirlər keçirir, dəyərli kitabların müzakirəsi üçün şərait yaradırdı. Bütün bunlar yarımcıq qaldı. Amma mənim o vaxtdan diqqətimi cəlb edən əsəri ilə Çingiz Abdullayev maraqlı bir yazıçı kimi yaddaşımda özünə yer tutdu.

İndi görkəmli ədəbiyyatşünas alim, yazıçı, şair Gülxani Pənah və gənc və istedadlı Tural Məzahiröglunun "Azərbaycan ədəbiyyatında detektiv janrı" kitabını vərəqləyərkən yaddaşımda bu xatirə qarışıq düşüncələr də oyandı. Bu qeydlərin yazıçı və oxucu münasibətləri baxımından necə dəyərli olduğunu düşündüyümə görə tozədən adını çəkdiyim müəlliflərin kitabı ilə bağlı yeni mülahizələrimi də diqqətə çəkmək istədim.

Semimi etiraf edək ki, milyonlarla insan var ki, onların dünyanı səyahət etmək imkanı yoxdur. Ayır-ayrı dövlətlərin, ayır-ayrı xalqların pərdəarxası münasibətlərindən demək olar ki, xəbərsizdirlər. Yalnız oxu ilə, mütaliə ilə insanlar görmək istədikləri yerləri qiyabi olaraq səyahət edə bilərlər. Dünyada baş verən hadisələrin bir çoxu haqqında bədii əsərlərdən məlumat alırlar. Bu baxımdan Çingiz Abdullayevin yaradıcılığı avosiz nümunədir. Dünya, böyük siyasi hadisələr, global-sosial-siyasi proseslər haqqında onun əsərləri əsl məlumat mənbəyi kimi önəmlidir. Elə haqqında söhbət açdığım kitabda fəsilərdən biri "Yazıçının siyasi detektiv əsərlərində global siyasi proseslər" adlanır. Bu ünvanla bəzən asanlıqla belə bir məlumat alırıq ki, çoxlu siyasi proseslər bir-birilə sıx əlaqəlidir. Məsələn, Amerikada baş verən hər hansı bir hadisə hansı kanallarısa Azərbaycana qədər gəlib çatır. Heç kimsə sirr deyil ki, Azərbaycanın zəngin enerji ehtiyatları var. Böyük güc təmsilçiləri çox istəyirdilər ki, bu ehtiyatların istismarında hələdici mövqə tutsunlar.

Tədqiqat əsərinin müəllifləri birinci növbədə global-siyasi proseslərin idarə olunmasına nüfuz edən dünyanın məşhur detektiv ustadlarının münasibətləri haqqında məlumat verməyi vacib bilirlər. Müəlliflər yazır: "Siyasət, təhlükəsizlik, sabitlik və inkişaf, hərbi və sülh bu gün də bəşəriyyəti düşündürən problemlər olub bədii ədəbiyyatın əsas mövzularındandır".

Göründüyü kimi, bədii ədəbiyyat heç də dünyanın siyasət, təhlükəsizlik, sabitlik, inkişaf kimi problemlərindən kənar qala bilməz. Müəlliflər möhz bu yəndən yanaşmaqla Çingiz Abdullayev yaradıcılığının dünyanı titrədən siyasi hadisələrlə bağlılığını ədəbi önəmlərdən necə qaynaqlandığını diqqətə çəkməkdə haqlıdır. Müəlliflər qeyd edir ki, Çingiz Abdullayevin siyasi detektiv əsərləri yaradıcılığında mühüm yer tutur. Əvvəlki dövrlərdə yaranan detektiv əsərlərdə siyasi motivlər özünü az da olsa göstərirdi. Məsələn, Aqata Kristinin "Baş nazirin oğurlanması" əsərində İngiltərənin baş nazirinin

oğurlanmasından, bu cinayəti törədənə qarşı Puaronun apardığı uğurlu təhqiqatdan, onun sayəsində siyasi gərginlik içində olan İngiltərəni gözəyən flakatin qarşısının alınmasından bəhs olunur". Burada Aqata Kristinin məlum və məşhur əsəri xatırlanır. Müəlliflər əsərin təhlilində, hətta məzmununa geniş təfərrüatla yer ayırır. Prosesdə iştirak edən insanların bir-birinə münasibətlərini, siyasi hadisələri idarə etməkdə əsas olan fiqurların əməli fəaliyyətlərinə təsir etmək baxımından atılan addımları yazıçı təsvirində bugünkü oxucunun diqqətinə çatdırırlar. Müəlliflər təfərrüatı müxtəssər təqdim etsələr də, əsərdən elə məqamları yaddaşa götürürlər ki, bunlarla da oxucu yazıçının fantaziya, təxəyyül imkanlarını təsvir edə bilər. Bu da təsadüfi deyil. Müəlliflər göstərmək istəyirlər ki, dünyada işə girişən olan Aqata detektiv janrında hansı təsvir və təsir imkanlarından istifadə edib ki, oxucuları özünə tabe edə bilsin. Elə bu səbəbdən də həmin önəmlərin Çingiz Abdullayev yaradıcılığında özünü necə göstərdiyinə diqqət yönəldir və bununla da biz Çingiz Abdullayevin maraqlı əsərləri fonunda keçmiş Sovetlər Birliyində baş verən bir çox hadisələrin dünyanı digər siyasi mərkəzləri ilə necə əlaqəli olduğunu başa düşə bilərik.

Əlbəttə, Çingiz Abdullayevin yaradıcılığı heç də siyasətdən kənar deyil. Hərçün mənə elə gəlir ki, Çingiz Abdullayev kimi sənətkarın əsərlərini oxumayan siyasətçi dünyanın global siyasi proseslərini ya dərk edə bilməz, ya da yarımcıq anlayışlı olar. Bu da gərgin siyasi mübarizə mühitində onun montajını zəiflədir. Müəlliflər Çingiz Abdullayevin yaradıcılığında siyasi motivləri yada salaraq qeyd edirlər:

"Çingiz Abdullayevin yaradıcılığında siyasi mövzular da özünəməxsus yer tutur. Siyasət insanın yaşadığı mühitdən çox aslıdır. Yazıçı da ədəbiyyata elə bir zamanda gəlir ki, o dövrdə siyasətdən kənarında həyat təsvirində gətirilməmişdir. Ç.Abdullayevin hər bir əsərində demək olar ki, siyasi-ictimai məsələlər yer verilir. Elə əsərləri vardır ki, bunlarda ötürü xarakter daşıyır, elə əsərləri də vardır ki, sif siyasi detektiv ("Qanın üç rəngi", "Gedər-gəlməz"...). Əsərlərdir. Bir çox siyasi xarakterli əsərlərində dağılmış Sovet imperiyası, onun süqutuna səbəb olan amillər, bu imperiyanın dağılmasında birbaşa əli olan qüvvələr, sarıştasız hakimiyyət üzvləri, rəhbərlər, dağılmış Sovet imperiyasının faciələri yaşayan insanlar, onların taleyi, itirdiklərimiz, qazandıqlarımız, uğurlarımız, uğursuzluqlarımız, xarici siyasət sahəsindəki nöqsanlarımız, daxili-xarici siyasətin kəskinləşməsində əli olan xarici qüvvələrin rolu - SSRİ tərkibində 70 il bir yerdə yaşamış, bir yerdə olmuş millətlərin başına gələn faciələri ümumiləşdirir". Bəzən özümün də şahidi olduğumuz hadisələri tək-tək adamların siyasi fəaliyyəti ilə bağlamağa çalışırıq. Amma əslində Sovet İmperiyasının əhatə dairəsində olan xalqların taleyini təkəz Qorbaçov həll etmirdi. Bu məsələlərdə, şübhəsiz, dünyanın güc mərkəzləri xüsusi rol oynayırdı.

Son otuz ilin hadisələrini gözələrimizin önünə gətirək. Birmonalı şəkildə hər birimizə mələmürdür ki, baş verən hadisələrdə ən çox zərər çəkən Azərbaycan xalqı olub. Elə 20 Yanvar hadisələrini yada salaq. Şübhəsiz, dünyanın güc mərkəzləri çox maraqlı idi ki, Qorbaçov Azərbaycana hərbi müdaxilə etsin. Lap elə qan tökülsün. Və bununla da bulanıq suda asanlıqla balıq tutmaq istəyənlər öz işlərini görə bilsinlər. Bunun üçün də

Qorbaçova ən müxtəlif tərəflərdən informasiyalar ötürülürdü və bunların çoxu təxribat xarakterli daşıyırdı. Nəticədə Sovet dövlətinin başçısının düşüncəsində yeridildi ki, Azərbaycanda radikal İslam dövləti qurmaq planları var. Bunun qarşısının alınmasının necə zərurət olduğunu Sovet hərb məşinini idarə edənlərin diqqətinə çatdırırlar. Daha doğrusu, onların beyninə yeridildilər. Çingiz Abdullayev baş verən hadisələrin psixoloji köklərini çox uzaqdan başlayaraq araşdırır. Bir növ aranın qarşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən erməni-Azərbaycanlı münasibətlərini idarə olunmasını artıq dünyanın siyasi düzənini dəyişmək istəyənlər əllərinə keçirmişdilər.

Tədqiqatçılar bu məsələləri kifayət qədər Çingiz Abdullayevin yaradıcılığında diqqətə izləyir və öz tədqiqatlarında mülahizələrini müəyyən məntiqi zərurətdən qurmaq üçün onun "Qanın üç rəngi" əsərinə müraciət edirlər: "Qanın üç rəngi" romanı yazıçının yaradıcılığında mühüm yer tutur. Roman proloqla başlayır. Proloqla məlum olur ki, adı bir qədər güllüş doğursa da, "Pomidor" adlanan restoran-sahibi, erməni və azərbaycanlı olan bəkilərin yığıldığı, sevimli bir yerdir. Bura yığılanlar artıq XX əsrin səksəninci illərindən sonra Qarabağ hadisələri ilə bağlı yerindən-yurdundan qovulanlardır, keçən sülh içində yaşadıkları dövrləri yada salır, o günlərin həsrətini çəkirlər, burada ağılayan kişilər - azərbaycanlı, rus, erməni, çuhud, ləzgi, gürcü keçmiş günləri hüzünlü bir kədərlə yada salır. Taleyinə bir verdə yaşamaq, sonra bir-birinə qənim kəsilmək düşən iki millətin başına gələn müsibətləri yaşayan gənəhsiz insanların topladığı bu yer bir növ üznişirdəkdir". Çingiz Abdullayev insanların maraqlı və niyyətlərini, xüsusilə insanların siyasətə zədələnmiş düşüncələrini yaxşı öyrənib. Buna görə də öz təsvirlərində qəhrəmanlarını dövrə uyğun, baş verən hadisələrin fonunda təbii şəkildə görür və belə də yazıya gətirir. Aydın məsələdir ki, bütövlükdə milləti zəhərləmək mümkün deyil. Bir-birinə qəddar münasibət baslayan tərəflər arasında elə qüvvələr də var ki, onlar dil tapmağı, ünsiyyət bağlamağı daha üstün hesab edirlər.

Bir dəfə Azərbaycan prezidenti də öz çıxışında qeyd etdi ki, əsrlər boyu qonşuluqda yaşayan bu xalqlar saki, sülh şəraitində yaşaya bilərlər. Halbuki beyni zəhərlənmiş, vampirlik xəstəliyinə yoluxan düşmənin tərəfin qisasçı tərəfi indi də iddia edirlər ki, onlar Azərbaycanlılarla birlikdə yaşaya bilməzlər. Dövlətlərlə təklif olundu ki, vətəndaşlığı qəbul edin, normal həyatınızı yaşayın, amma qisasçı qüvvələrin təklifi ilə ermənilər bu təklifə bərişmədilər, razılaşmadılar. Bunun da nəticəsi göz qabağındadır. 44 günlük müharibədə uduzduqlar. İğaldan azad olunan ərazilərdə nə qədər eybəcərliklər, talanlar, barbarlıqlar törətməmişdilər hamısı aşkar olundu. Dünya xalqları bunları gördü, amma təəssüf ki, bu gün də dünyanın söz sahibli olan aparıcı siyasi mərkəzləri bu acı həqiqətləri təsdiq etmək istəmirlər. Onlar Qarabağdakı ermənilərin hüquqlarından danışsalar, amma necə olur ki, az qala yarım milyona qədər azərbaycanlı Ermənistandan qovuldular, çıxarıldılar - bəs onların haqqı, hüququ yoxdurmu? Onlar geri qaytarmaq haqqında kim düşünməlidir?

Davamı 11-ci səhifədə

Əvvəli 10-cu səhifədə

Məsələ burasındadır ki, Çingiz Abdullayev kimi yazıçılar bütün qlobal-siyasi məsələlərin fonunda hər şeyi idarəedicilərin ixtiyarına buraxmır. Ayrı-ayrı insanların iç dünyasına vararaq onların insani keyfiyyətlərini önə çəkməyə çalışır. Bununla da insanlığın bütün siyasi iddialardan üstün olduğunu göstərir.

Onu da qeyd edək ki, hər bir yazıçı öz yaradıcılığı ilə bütün bəşəriyyətə xidmət edir. İnsanlığı qorumağı daha üstün tutur. Bir az da dəqiqləşdirsək, insanlığın içindəki insanlığı oyaatmaq yazıçının ən ümdə vəzifəsi olmalıdır - deyə bilərik. Tədqiqatın müəllifləri "Qanın üç rəngi" ilə bağlı qeydlərində erməni vandalları ilə barışmayan, real insani hissələrlə yaşayan obrazların üzərinə də diqqəti yönəldirlər: "Çalnan həzin musiqi sədələri altında restorana toplaşan, bir-birinin sanki qəminə şərik olan insanlar arasında keçmiş podpolkovnik Abramov da vardır. O da Bakını, bu şəhərin gecələrini, park və bulvarını, meydan və fəntanlarını sevirdi. Bədbəxtlikdən Abramov iki qızı yaşayan şəhərə qayıda bilməz. Onun arvadı azərbaycanlı idi. Baş verən hadisələr zamanı o qarışıqlıqda Bakıda çox ailələr əzab çəkdi. Bu gün o daha dərdlidir, eyni zamanda qəzəblidir. Bu gün burada xoşagəlməz tiplər oturub, onunla görüşmək üçün bura gəliblər. Abramova onlarla əməkdaşlıq etməyi təklif edirlər. Abramov isə bu təklifi rədd edir, o yaxşı başa düşür ki, o, Azərbaycan DİN-nin işçisi olub və erməni olmayan bu tiplərlə əməkdaşlığın mahiyyətini dərk etdiyindən, qətiyyətlə onları rədd edir, onlar isə onun yaxşı qazanacağına, çox gərəklili bir işdə bulduqlarını deyir. Abramov bu qazanacağı pulun əvəzində onlara bözi məlumatları, bir neçə detallı ötürməli idi. Onların istadlıqlarını yaxşı anlayın Abramov qəzəbindən partlayır. Özüni saxlaya bilməyib müsahibinin pencəyinin yaxasından tutub özünə tərəf çəkilir, qəzəblə "sənin kimilər mənim evimi dağıtdı, taleyimi daşa çırpdı, uşaqlarımın həyatını korladı, sən belə olan halda istəyirsən sənənlə işləyim? Rədd olun burdan..." - qışqırır, pulun boş yerə verilmədiyini, müsahibinin onu dilə tutmaq cəhdinin arxasında nələrdə durduğunu yaxşı bildiyindən Abramov onlara uyum, arvadının azərbaycanlı olduğunu, qarşısında olanları yenə nəyə tövəyəyini, insanların üzünə çirpür və onları qovur. Həmin hadisədən beş saat sonra kirayə tutduğu evin girəcəyində keçmiş Azərbaycan DİN-in polkovniki Vladimir Abramov meyidi tapılır. Killer-qatil işini çox səliqə-səhmanla görmüş, güllə üryəyindən dəymişdi". Məsələ burasındadır ki, Abramov kimiləri təki deyil. İnsanlığın naminə öz əqidlərindən geri çəkilməyən digər millətlərdə də nümayəndələri var. Biz əsərdə doğma Tiflisə həsrət qalan David Aleksidze adlı qəhrəmanın da taleyini çox təəssüflə izləyirik. Şübhəsiz, müəllif azərbaycanlı obrazlarının da tərəfkeşlik etmədən yaşadıkları psixoloji gərginlikləri öz həyatlarının fonunda verə bilər.

Zənnimcə, müəlliflər "Qanın üç rəngi" əsərinə geniş münasibəti əsaslandıra bilərlər. Son nəticədə onu qeyd etmək lazımdır ki, yazıçı mövqeyi bütün iddiaların hamısından yuxarıda durur. İnsanları ayılmağa, onları baş verən hadisələrə ayıq gözlə baxmağa sövq edir. Şübhəsiz, müəlliflərin təhlilində biz Bakının da taleyini görürük. Müəlliflər əsərdən çıxış edərək nəticədə Azərbaycanın yeni həyatının formalaşmasında enerji ehtiyatlarına münasibət məsələsini diqqətə çəkir. Hətta Bakının özünü neft imperiyasının paytaxtı kimi təqdim edir. Hələ vaxtı ilə XX əsrin 20-ci illərinə qədər dünyanın güc mərkəzləri öz cəyənəqlərini Bakıya uzatmağa çalışırdılar. Proses demək olar ki, yetmiş il ərzində davam etdi. Yazıçı "Qanın üç rəngi" əsərində hadisələrə rəvac verən qlobal-siyasi prosesləri sanki axıra qədər izləyir. Tədqiqatın müəllifləri də yazıçının məramını dəqiq ifadələşdirir, bunu ayrıca tezislər şəklində verir. Baş verən hadisələrin səbəblərini qruplaşdıraraq göstərir ki, Azərbaycanın enerji ehtiyatları güc mərkəzlərinin diqqətində olub və bunun üçün bütün mümkün siyasi yollardan istifadəyə çalışıblar. "Əsrin müqaviləsi"ne münasibət, Türkiyə -

ÇİNGİZ ABDULLAYEV DETEKTİVİNDƏ HƏYATIN SİYASİ RİTMLƏRİ, YAXUD GÜLXANİ PƏNAHIN "AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA DETEKTİV JANR" ƏSƏRİ ƏSASINDA

Azərbaycan münasibətləri, eləcə də, XX əsrin son onilliyində Heydər Əliyev fenomeninin siyasət pulu arxasına keçməsinin dünyanın qlobal siyasətinə təsir imkanlarını da diqqətdən kənarə qoymurlar.

Bütün bunlarla birlikdə onu da qeyd etmək vacibdir ki, Çingiz Abdullayevin qlobal-siyasi prosesləri əks etdirən əsərləri Azərbaycanın siyasi tarixi ilə çox bağlıdır. Biz əsərdə Azərbaycanı sualı qayalıqlar arasından keçən gəmi kimi görürük. Və onu da yaxşı başa düşürük ki, əgər bu qayıqların arasından Azərbaycan adlı gəmi keçə bilməyeydi, Azərbaycanın tarixi taleyi tamam başqa yolla gedərdi.

Nəhayət, onu da qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın güc mərkəzləri Azərbaycanın yolunu öz məramlarına yönəltməyə nə qədər ciddi-cəhd göstərsələr də, istəklərinə nail ola bilmədilər. Söz yox ki, qlobal düşüncə adamı, dünya siyasətini görməyən tərəflərində nələrin baş verdiyindən yaxşı xəbəri olan Heydər Əliyev kimi liderin birbaşa bütün təşəbbüsləri öz əlinə alması Azərbaycanın taleyini xilas etdi. Amma əlbəttə, dünya düzünün müəyyən mənadə tənzimlənməsində söz adamlarının, sənət adamlarının da payı var. Bu yəndən yanaşmaqla biz Çingiz Abdullayevin də xidmətlərini dəna bilərik. İnsanların daxili-mənəvi mühitinə ədalət hissini tələm etmək, onları öz inamlarına güvənməyə sövq etmək baxımından bütün yazıçılardan xüsusilə müvafiq mövzuda Çingiz Abdullayev kimi sənətkarların əvəzsiz xidmətləri var. Tədqiqatçılar "Yazıçının siyasi detektiv əsərlərində qlobal-siyasi proseslər" bölməsinin sonunda Çingiz Abdullayev yaradıcılığının psixoloji mahiyyətini kifayət qədər dəqiqliklə əsərdən çıxan nəticələr əsasında şərh edirlər: "Çingiz Abdullayev Azərbaycanın yazıçısı kimi deyil, dünyanın yazıçısı kimi qələmini işlədir. Milyardların qəlbinə yol tapır, doğmasına çevrilir, həmdəmi olur. Yazıçının ən böyük müvəffəqiyyətidir belə bir böyük bəşəri problemləri əsərində qaldırma biləsi, dünyanı narahat edən məsələləri ədəbiyyata gətirə biləsi, milli kontekstdən deyil, bəşəri kontekstdən çıxış edə biləsi.

Ç.Abdullayev sərhədləri olmayan, onu tanımaq istəməyən dünyanın insanıdır. O, hadisələri elə qələmə alır ki, hissələrlə oynadır. İnsanın gözününün yaşı quruyur, qəzəbi, nifrəti daşır, ağılda bilmir, amma mübarizələrə cəlb edə bilir, göz yaşını insanı müti edər, onun əsərlərində mütilikdən əsər-ələmət yoxdur. İnsanı düşünməyə, dərk etməyə, nəticə çıxarmağa, çıxış yolu axtarmağa vadar edir, sülhün əmin-amanlığın çağırışına qoşulmağa səsləyir. Dünyanı müharibələr, intriqaqlar cəyənəyindən qurtarmaq üçün insanpərvər qüvvələri birləşməyə çağırır. Dünyanı bürüyən təbii fəlakətlərin qarşısını almağa, bu dünyanın axırına çıxan nüvə silahlarının azaldılmasına, tamamilə məhv edilməsinə, başımızın üstündəki mavi səmanın qorunub saxlanması üçün əməyini, bilik və bacarığını, siyasətini sərf etməyə çağırır. Onun yazdığı əsər insanın rahatlığını əldənə alır, onu "laqeyd" qalmağa qoymur, ona dinclik vermir, düşündürür, düşüncəni beyinlər isə nəyə tapır". Çox aydın və dəqiq qonaqlardır. Çingiz Abdullayev biz yazıçı kimi insanın menafeyi uğrunda vuruşur. İnsanın taleyini qorumaq yollarını göstərmək üçün yazır. Tədqiqatçılar da məhz onun yaradıcılığının bu məziyyətlərini qabarıq təqdim edirlər.

Tədqiqatda sonuncu fəsil "İnsan cəmiyyətində pulun törətdiyi fəsadlar" adlanır. Həqiqətdən də, müxtəlif sənədi xronikalardan da gördüyümüz kimi bir çox insan həyatına qəsd törədən məxluqlar var ki, onlar qeyri-insani əməllərini icra etmək üçün haqq alır. Belələrin bu maddəli qatillər adlandırılır. Maraqlıdır ki, müəlliflər bu hissəni də klassik dəyərlərin ifadəsi olan şərq ədəbi nümunələrindən birini xatırlatmaqla başlayırlar: "Şərqi əxlaq klassiki Fəridəddin Əttar (1119-1220) "Pəndnamə" ("Nəsihətnamə") əsərində yazır: "Nəfisdən uzaq ol ki, bələlərin sənənlə bir işi olmasın. Hirs və tamah xəstəliklərinə tutuldunda sənə hər tərəfdən bala üz göstərər. Pul sevəsində olmayan adam harada olursa-olsun səlamət olar". Bu iki-üç cümlənin içərisində verilən informasiya bizim düşüncəmizin üfklərini kifayət qədər genişləndirir. İstər-istəməz şərq

ədəbiyyatının ən dəyərli nümunələrini gözələrimizin önünə gətiririk. Ən azı Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sində tamahın, pulun, nəfsin, sərvətin törətdiyi fəsadlar bir-bir-düşüncəmizdə canlanır. Nəticədə isə bütün aydınlığı ilə tamahın, nəfsin, sərvətin törətdiyi insanın başına açdığı bələlərin hər biri haqqında təəssüflə düşünürük. Müəlliflər mövzunu işləmək üçün müxtəlif mənbələrə müraciət edir, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatında məramı uyğun mövzuları yada salır. Fikir və mülahizələrini oxucularla bölüşürlər. Amma, əlbəttə, Çingiz Abdullayev yaradıcılığı əsas şort olaraq diqqətdən kənarə qalmır.

Müəlliflər "Etraflar vadisi" romanının motivləri əsasında yazıçının müxtəlif mənbələrə müraciəti qarşı mübarizəsini araşdırır. Sənətkarın insan təbiətinə nüfuz edən obrazlar vasitəsi ilə insan uğrunda mübarizəsinin nə qədər dəyərli olduğuna diqqəti yönəldirlər. Onu da demək lazımdır ki, Çingiz Abdullayevin əsərlərində baş verən hadisələrin məkanı sözüün həqiqi mənasında dünyanın ən

ucaq nöqtələrinə qədər xəritə çəkir. Biz sanki Azərbaycanın çox-çox uzaqlardakı insanın taleyini Azərbaycanı sadə bir insanın taleyi ilə necə bağlı olduğunu müşahidə edirik. Bu da onu göstərir ki, demək, Yer kürəsi insanın ümumi evidir. Bu evin hansı tərəfində yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir insan digərini müəyyən mənadə bağlıdır. "Etraflar vadisi" romanı haqqında müəlliflər elə başlanğıcdaca həm əsər, həm də yazıçının mövqeyi haqqında təəssüvür yara da bilərlər: "Çingiz Abdullayevin "Etraflar vadisi" romanı onun bir çox əsərlərinin məzmunu və xüsusiyyətindən fərqlənir. Burada pul toplamaq, vara yiyələnmək üçün uzaq bir adaya səyahət etmirlər. Bunlar milyonları kəşf etməkdə "acı" olan "səyahət ölümləridir". Şəxsi zövq, ekzotik səyahət, macərələr gəzən bu "dastə"nin adamlarının yazıçı qorxu və təhlükələr burlanlığında olduğu vaxtı "etraflarını" qələmə alır.

Bunlar səyahət zamanı düşükləri təhlükələrdən təsadüf nəticəsində qurtulan, baş verən dəhşətlərdən qarşılımsız və ölüm haqlayarkən etdikləri günahları yada salan bir qrup adamlardan biridir. Əsərin əvvəlində yazıçı özlərini yaxın dost hesab edən bir qrup varlı adamın ekzotik səyahət məraqlarından bəhs edir və məlum olur ki, həmin dastə ekzotik məkanlara əvvəllər də səyahət etmişlər. Ötən illər ərzində onlar Himalay dağları, Antarktida, Cənubi Amerika və Afrikanın cənub bölgəsi və digər yerlərdə olmuşlar. Onlar bu səyahət zamanı öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün xeyli pul xərcləyir, qeyri-adi hadisələrin baş verməməsi üçün əvvəlcədən hazırlıq görürlər". Bu parçada biz bir çox məsələlər haqqında dəqiq informasiya ala bilərik. Yazıçının qəhrəmanları hansı psixoloji durumdadır? Onların məkan xəritəsi, və adamları bir-birinə bağlayan zaman əlaqəsi və s. məsələlər göstərir ki, Çingiz Abdullayev sözüün həqiqi mənasında qlobal düşüncə adamıdır.

Əvvəli 11-ci səhifədə

O, hadisələri çox ustalıqla uzlaşdır bilir. Nəhayət, qəhrəmanların taleyi ilə ümumi insanın taleyini vəhdətdə verə bilən sənətkar kimi görünür. Müəlliflər tədqiqat boyu yazıcının bilavasitə istedadı sayısında yüzlərlə insanın taleyini əhatə edən global hadisələrə və nəhayət, pula münasibətə görə insanın xislətində baş verən hadisələrin təsvirini verə bilirlər.

Nəhayət, onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəlliflər tədqiqatın sonunda Çingiz Abdullayevin bir yazıçı kimi Azərbaycan fenomeni olduğunu da sübut edirlər. Baxmayaraq ki, o, rusdilli sənətkar hesab olunur. Müəlliflərin qeyd etdiyi kimi sayız-hesabsız romanların hər bir səhifəsində o, Azərbaycanla nəfəs alır. Onun ilham mənbəyi doğulub-böyüdüyi Azərbaycandır. Yeri gələndə Azərbaycan həqiqətləri uğrunda fikir döyüşlərinə cəsarətlə çıxır. Mərdənliklə qoçaq qəhrəmanlırsaşağı mənsub olduğu xalqın mənafeini də müdafiə edə bilir.

Müəlliflər kifayət qədər sərrast məntiqə söykənən nəticə ilə tədqiqatlarını yekunlaşdırırlar. Haqlı olaraq sonluqda qeyd edirlər: *"Bu gün dünya şöhrətli bir Azərbaycan yazıcısının uğurları ilə fəxr etmək vətəndaşlıq borcumuzdur. Əsası min illərdən əvvəl qoyulan Türk-Azərbaycan bədii fəlsəfi təfəkkür gücünün bu gün də yaşadığını sübut edən hələ yazıçılarımızın əsərləri bizdə qürur doğurur. Bu fakt daimləməkdir ki, bəşəriyyətin bu gün də sevdiyi, əsərlərini maraqla oxuduğu yazıçı, şairlər arasında azərbaycanlı şair və yazıçılarımızın da imzası var. Bizcə, milli şərafət, milli qürur meyarı olmayan məfhumdur. O şərafət, qüruru qoruyanlar böyük hörmət və ehtirama layiqdir".* Bir neçə kəlmə də bu sözlərə mən əlavə edərdim. Çingiz Abdullayev təmin inamla demək olar ki, gələnlərə də həmişə maraqla oxunacaq. Hətta müasir dünyamızın psixoloji mühitini öyrənmək üçün gələnlər yüz illiklərdə insanlar Çingiz Abdullayevin əsərlərinə mənəbə kimi baxacaqlar. Bugünkü dünyamızın ən müxtəlif rəngləri məhz Çingiz Abdullayevin əsərlərində bütün çalarları ilə göründüyü üçün.

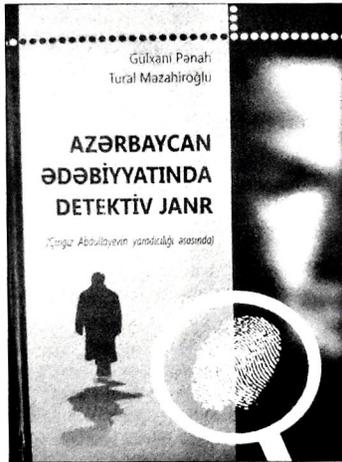
Daha bir neçə kəlməyə də lüzum görürəm. Biz Çingiz Abdullayevin sonsuz ilhamla yazan sənətkar olduğunu qeyd etdik. O, böyük zəhmətlərə qatılmaq ustasıdır. Zənnimcə, bu fikirləri görkəmli ədəbiyyatşünas alim, professor, şair-yazıçı, pedaqoq Gülxani Pənah haqqında da deyə bilərik.

Gülxani Pənahın yaradıcılıq durumunu daha aydın qavramaq üçün onun haqqında yazılanlara da ötrə də olsa nəzər yetirmək bəs edər. Dostum Əli Rza Xələfinin "Sözün yeddi gözəli" ədəbi düşüncələr kitabında Gülxani Pənahın da mükəmməl yaradıcı portretini görə bilirik. Onun yorulmaz, ilhamlı sənətkar olması haqqındakı düşüncələr mənə də maraqlı oyadı: *"Nə vaxt ki, könlü qanadlanır, ruhun dilə gəlir, o zaman sözlər, rəngarəng, əlvan lövhələr yaranan cümlələr qələm sahibinə doğmalaşır, hər söz bir canlı təmsalədə müəllifin əzizinə çevrilir. Yaşın ki, ömrü, günü, həyatı, taleyi sözlə bağlanmış bir ziyalı kimi nə dediyimi yaxşı başa düşürsən. Onsuz da biz düşüncə aləminizdə nəhəng axına çevrilən fikir selini daha doğru, daha özünə məcraya yönəldəncən əzablar içində oluruq. Heç onsuz da fikirlərimizin hamısını sözlə çevirə bilmirik, sözlər olsa-olsa fikirlərimizin zəif kölgələri kimi təzahür edir. Sözlər, fikirlərin zəif kölgəsi olduqunu bizdən əvvəl də deyiblər. Şübhəsiz ki, bu sözlər yazmaq əzabını çəkən, görün hansısa müəllifin mənaviyyat aləminin düsturu kimi təzahür edib".* Kifayət qədər bir yazıcının yaradıcılıq əzabları haqqında aydın təsvir yaradan qeydlərdir.

incə duyğular məkanı olan bir qadının könlü evi necə davam gətirir". Bu qeydlər Əli Rza Xələfinin "Sözün yeddi gözəli" kitabındandır. O da yaxşı yadımdadır ki, həmin kitabı da mən nəşr etmişəm. Bu qeydləri oxuyanda o zaman mənim Gülxani Pənah yaradıcılığına heyrotli münasibətim indi də yadımdan çıxmayıb. Bu qadın demək olar ki, bütün həyatını sözlə həsr edib. Sanki 5 istiqamətdə çalışır. Ardıcılıqla tədqiqat əsərləri yazır. Ədəbiyyatşünaslıq elminizi zənginləşdirir. Ayrı-ayrı məqamlarda şeirlər, poemalar qələmə almaqla poetik düşüncələrini oxucularla bölüşür. Nəsr əsərləri yazır, maraqlı hekayələrlə, dram əsərləri ilə, fəal yaradıcılıq mövqeyini qoruyub saxlayır. "Sözün yeddi gözəli" kitabında müasir ədəbiyyatımızda yorulmadan qələm çalan, bir çox qadın yazarların ədəbi taleyi haqqında da maraqlı yazılar yer alıb. Burada Salatın

ÇİNGİZ ABDULLAYEV DETEKTİVİNDƏ HƏYATIN SİYASİ RİTMLƏRİ, YAXUD GÜLXANİ PƏNAHIN "AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA DETEKTİV JANR" ƏSƏRİ ƏSASINDA

Göründüyü kimi müəllif öz düşüncələrini çatdırmaq üçün ədəbi məktub janrından istifadə edir. Ayrı-ayrı ədəbi-publisistik qeydləri ilə Gülxani Pənahın zəngin yaradıcı mühitə nüfuz etməyə çalışır. Göstərir ki, o, bütün həyatını, taleyini sözlə bağlamış bir ziyalıdır. Necə ki, onun tədqiq etdiyi Çingiz Abdullayev yorulmadan insan taleyini yazıya gətirməkdə ısrarlıdır, eləcə də, Gülxani Pənah həm elmi yaradıcılığında, həm də bədii yaradıcılığında insanın həyatını qorumaq yolunda sabit-qədem olduğunu göstərir. Maraqlıdır ki, hər bir yazıçı yazmaq üçün müəyyən əzablara qatılarsa da, bu əzabları həyatının mənası hesab edir. Bütün varlığı ilə hər bir sənətkar onun duyğu, düşüncə aləmini bürümüş mövzunu yazmaq əzabına qatılaraq rahatlıq tapa bilər. Bizim hər birimiz yaxşı bilirik. Hər bir səyyah müəyyən məkana çatmaq üçün yol qət etməlidir. Əgər səyyahı məsafənin uzaqlığı, yolun əzabları narahət etsə, bir az da deqiqləşdirsək, səyahət etmək əzabı onu qorxutsa, yəqin ki, onda heç mənzil başına da çatma bilməz. Yazıçı taleyi də belədir, müəyyən monada yazıcının özü də səyyahdır.

Eləcə də, alimin özü də səyyahdır. Alim tədqiqatı ilə, tədqiq etdiyi mövzunun nəhəng qitəyə bənzər fikir axınına inadla araşdırır. Bununla da dünya, cəmiyyət, insan həyatı kimi məsələlərin qaranlıq məqamlarına işıq gətirir. Zənnimcə, Gülxani Pənahın özü də geniş insan kütləsi üçün aydın olmayan zəka məhsullarını işıqlığa çıxarmaqla hər kəsə fərhə bəxş edir. Şübhəsiz, hər bir müəllifin özü də yaradıcıları ilə mənafe rahatlıq tapır və özü də məhz fərhənlə yaşamaqdan zövq alır. Ə.Xələfi Gülxaninin sayız-hesabsız əsərlərindən, kitablarından bəhs edərək onun zəngin mühitini oxuculara sözlün gur işığında təqdim edir: *"Hörmətli Gülxani Pənah, kitablarına baxıram. Zəngin yaradıcılıq yolu keçmişən. "Göydən ulduzları gözəl dərdirdik", "Yurd yangısı", "Dədə Şəmşir harayı", "Qarabağ dərdi" poetik-publisistik kitabların, "M.K.Vardaninin həyat və yaradıcılığı", "Rəsul Rzanın poeziyası", "Fikrət Qocanın yaradıcılıq yolu", "Anar və folklor", "Müasir dövr və ədəbi proses" monoqrafiyalarını, "Elçinin "Mahmud və Məryəm" əsərində folklor", "Nəriman Həsənzadənin "Zümrüd quşu" dastanında "Zümrüd quşu" obrazı", "Nazim Hikmətin "Yusif və Züleyxa əsəri və Yusif və Züleyxa dastanı", "Yunis İmrə yaradıcılığı", ... kimi elmi məqalələrin müəllifisən. Ayrı-ayrı çoxlu sayda ədəbi-publisistik və bədii əsərlərin və onların cəkiyim kitabların hər biri üçün ələ qələm götürüb yazı stolunun arxasına keçmək, bir sözlə, hər hansı bir əsəri yazmağa başlamaq nə qədər əzab deməkdir, nə qədər iztirablarla qatılmalısan. Sözlü qəlbin, mənaviyyat dənizinin dəyirmanında üyüdüb unca çevirmək və ondan təzadən sənət əsəri yaratmaq iztirablarına dözmək yazıçı mərdliyi, tədqiqatçı inadkarlığı və tükənməyən, sevgi ilə aşib-daşan şair ilhamı istəyir. İnsafən, hər dəfə yeni bir əsəri yazmağa başlayarkən necə əzablar, iztirablar çəkdiyini təsvir edəndə az qala inanmaq istəmirsən, bütün bu ağır iztirablarla*

Əhmədlinin, Xuraman Vəfanın, Gülxani Pənahın, Şirin xanımın, Fəridə Ləmanın, Zəminə Xinalımın, Zərangiz Dəmirçinin haqqında yazılar çox maraqlı oxunur. Yeri gələndə Füzü Məmmədi, Şövkət xanım Horovlu, Şəfəq Nasir və digər sənətkarlarımızın da yaradıcılıq örnəklərinə münasibət bildirilir.

Nəhayət, onu qeyd etmək istəyirəm ki, Çingiz Abdullayev kimi bir sənətkarın zəngin yaradıcılıq yolunu məhz sonsuz zəhmətə qatılaraq bilən sənətkar yazıya gətirə bilər. Artıq apardığımız təhlillərdən də göründüyü kimi Gülxani Pənahın və Tural Məzahiroğlunun zəngin tədqiqat əsəri müasir Azərbaycan oxucusu üçün əsl bələdçi ola bilər. Hər hansı bir bədii əsərin oxucuya aydın olmayan tərəfləri ola bilər. Məhz bu qaranlıq qalan məqamlara tədqiqatçılar aydınlıq gətirə bilirlər.

Söz həmişə uludur, dəyərlidir. Elə bu səbəbdən də müdrik söz sahibləri zaman-zaman hörmətlə anılmağa layiqdirlər.

Son olaraq onu deyirəm ki, hələ Çingiz Abdullayevi bizim Azərbaycan oxucusu qədərincə tanıyırsınız. Bunun üçün hər bir oxucunun mənafe-psixoloji hazırlığı olmalıdır. Bu mühiti böyük sənətkarın yaradıcılığını tədqiq edənlər yarada bilər.

Onu da əlavə edirəm ki, Çingiz Abdullayevin əsərlərinə çökmüş seriallar, filmlər çox təəssüf ki, müasir azərbaycanlı tamaşaçıya yetərincə çatdırılmır.

Düşünürəm ki, bizim tele kanallarımızı zəbt edən suların vaxtından bir az alıb Çingiz Abdullayevin yaradıcılığının təqdiminə vermək çox ədalətli olardı.

Göz yaddaşla da çox güclü təsir vasitəsidir. Biz Ç.Abdullayevi görmək üçün gözümüzü açmalıyıq.